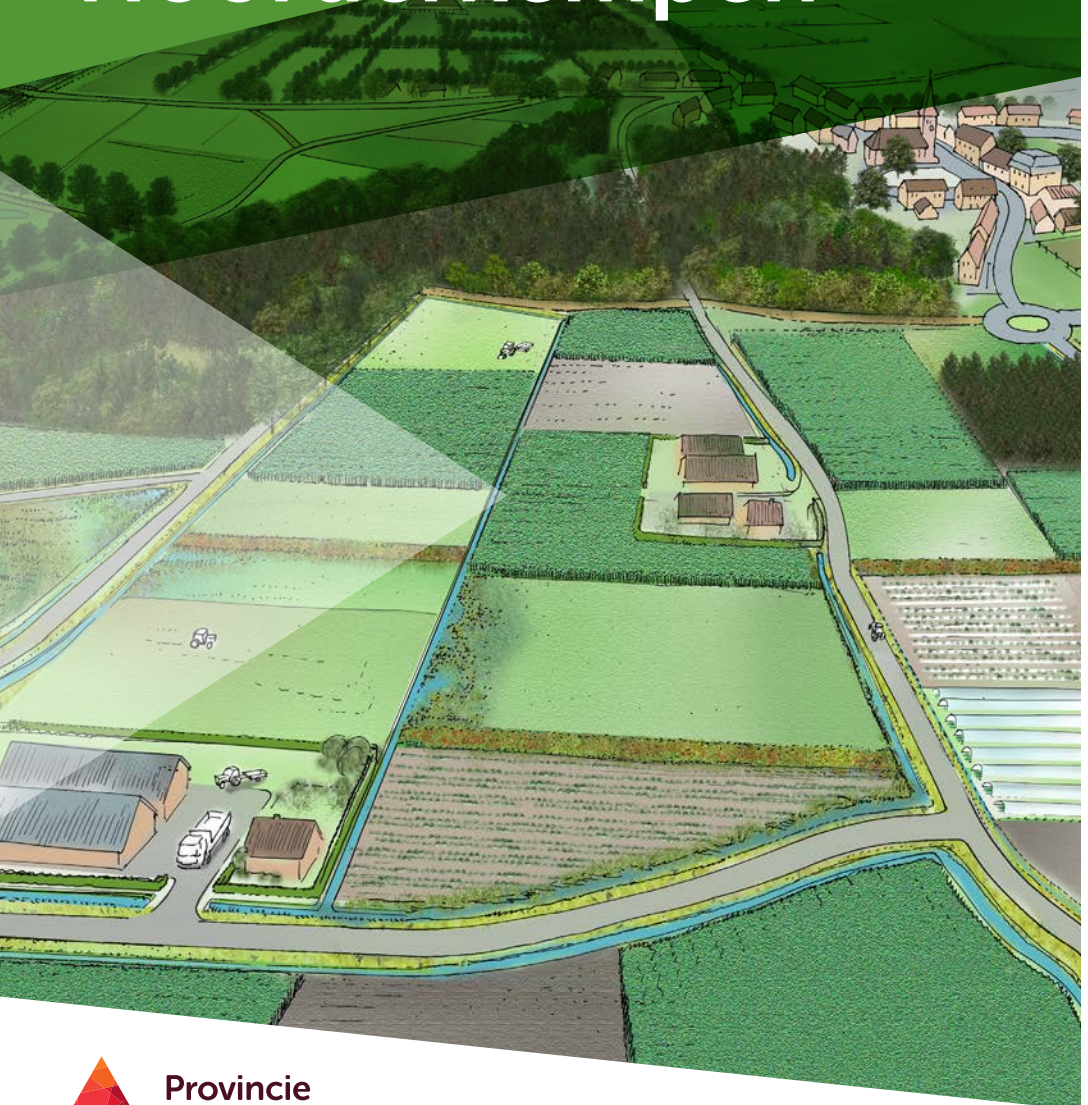

Landschapsbeeld
biodiversiteit

Open landschap Noorderkempen

Open landschap Noorderkempen

Voorwoord	4
Inleiding	6
Situering Open landschap Noorderkempen	7
Karakterisering landschap	8
Natuur- en landschapsweetjes	9
Landschapsbeeld biodiversiteit	10
Natuur- en landschapsweetjes	12
Uitdagingen voor de toekomst	15
Voorbeeldprojecten	16
Colofon	18

Voorwoord

Natuur is mooi om naar te kijken, in te wandelen of in te spelen. Natuur biedt ook heel wat diensten aan de maatschappij, van bestuiving tot waterzuivering.

Om voldoende, kwalitatieve natuur te behouden, is permanente aandacht van alle overheden noodzakelijk, zowel mondiaal als lokaal. Er zijn immers verschillende oorzaken waardoor natuur nog dagelijks verdwijnt of verkleint.

Hoog in die lijst van oorzaken staat versnippering van natuur door het bouwen van woningen en bedrijven, aanleggen van wegen, plaatsen van hekken en stuwen, ...

Versnippering zorgt voor het verkleinen van natuurgebieden, het vergroten van de verstoringen in die gebieden en verkleint de mogelijkheden voor planten en dieren om zich doorheen het landschap te verplaatsen. Dat laatste is voor veel dieren essentieel. Denk maar aan de seizoenstrek van padden.

Het vermijden van versnippering en (opnieuw) verbinden van natuurgebied biedt hier oplossingen.

Om dit mogelijk te maken, werden voor de provincie Antwerpen de landschapsbeelden biodiversiteit ontwikkeld. Ze bieden zowel een inspirerend als ecologisch onderbouwd kader van hoe we de natuur in onze provincie wenselijk verbinden.

Het vergroenen van scholen en bedrijven, openbaar groen, een meer ecologisch beheer van tuinen, het aanleggen van poelen, het herstellen van netwerken van bosjes, houtkanten en bomenrijen, ... De landschapsbeelden biodiversiteit zorgen voor een globale visie op het groen-blauw netwerk in onze provincie. We gaan voor concrete resultaten en projecten waaraan diverse actoren kunnen meewerken.

Na het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit in 2010, werd 2011–2020 uitgeroepen tot Decennium van de Biodiversiteit. Halfweg het decennium stellen we nu de landschapsbeelden biodiversiteit voor. Ik hoop met de landschapsbeelden een extra 'boost' te kunnen geven aan het realiseren van dit mondiale project.

Werken aan biodiversiteit doen we zichtbaar en onzichtbaar in onze provincie. We doen dit niet alleen, maar samen met heel wat gedreven partners. Bedankt voor al jullie inzet voor méér groen voor méér dieren en planten!

A photograph of Rik Röttger, a man with curly hair and glasses, wearing a light-colored button-down shirt. He is standing outdoors with his arms crossed, in front of a body of water and a line of trees. The background shows a clear blue sky and a calm lake reflecting the surrounding environment.

Rik Röttger
Gedeputeerde voor leefmilieu

Inleiding

Een 'landschapsbeeld biodiversiteit' geeft een inspirerende en ecologisch onderbouwde visie op het groen-blauw netwerk of groene infrastructuur voor een welbepaald gebied van de provincie Antwerpen.

Voor de volledige provincie Antwerpen werden 18 landschapsbeelden biodiversiteit gemaakt. Aan het maken van deze landschapsbeelden biodiversiteit is een uitvoerige landschaps- en soortenanalyse voorafgegaan. De indeling, de naamgeving en de uitwerking van de landschapsbeelden is gebeurd in overleg met een uitgebreide stuurgroep met vertegenwoordigers van onder meer de Vlaamse Overheid, regionale landschappen en bosgroepen.

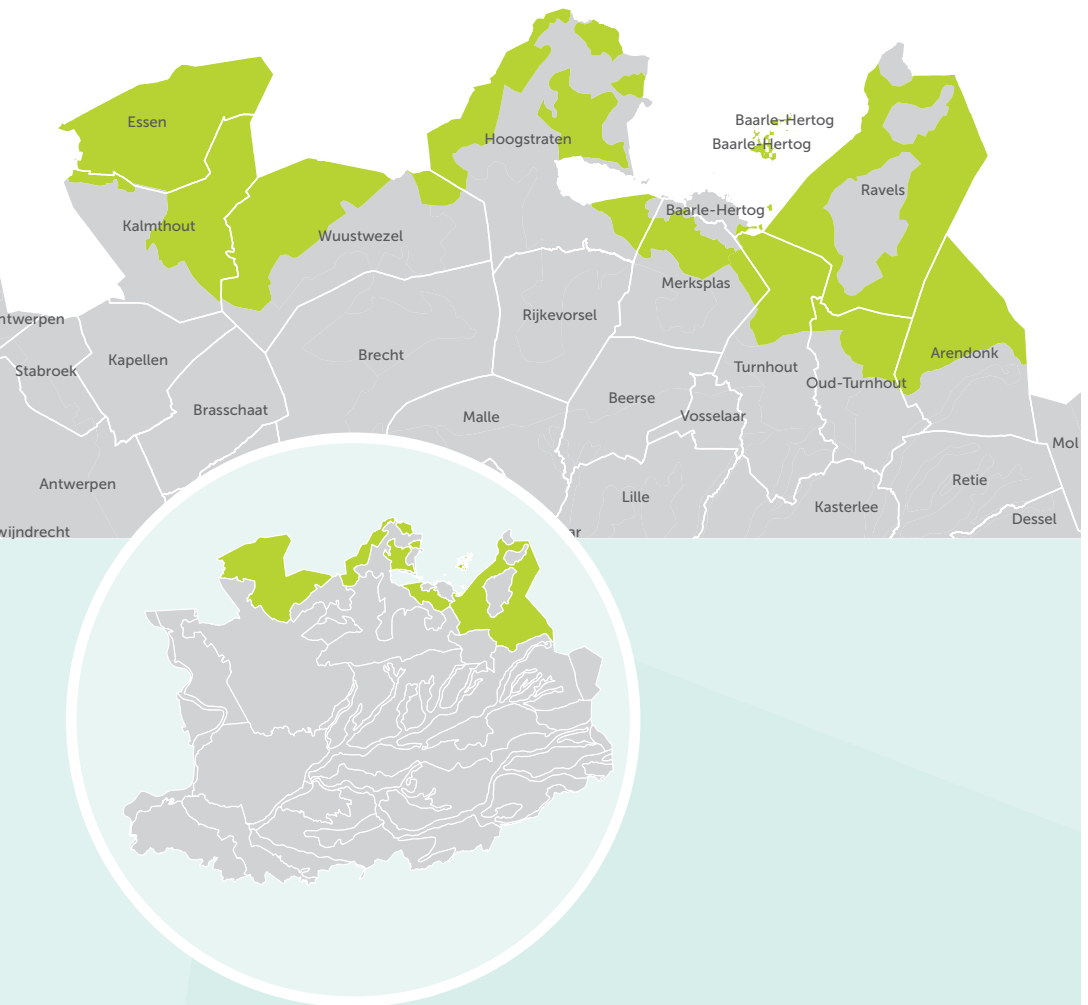
De landschapsbeelden biodiversiteit tonen de gewenste types groene infrastructuur in landschappen waarin mensen wonen en werken. Ook in het landschap buiten de (grote) natuurgebieden liggen er namelijk heel wat kansen om te werken aan groene infrastructuur, denk maar aan particuliere tuinen, wegbermen, waterlopen, landbouwgronden, de speelplaats van een school, een plantsoen in een wijk, de tuin bij een bibliotheek of gemeentehuis, industrieterreinen, een particulier bos,....

Het begeleidend boekje, dat u in handen heeft, bevat niet alleen een uitgebreide lijst maatregelen die genomen kunnen worden, het geeft ook tal van natuur- en landschapsweetjes over de streek, voorbeelden van projecten die de groene infrastructuur in deze streek nu reeds verbeteren,... Het landschapsbeeld biodiversiteit voor deze regio bevindt zich in het midden van dit boekje, zodat het makkelijk uitneembaar is.

Heel wat actoren zijn in dit landschap actief. Door samenwerking tussen deze actoren te stimuleren, willen we komen tot meer samenhang tussen de maatregelen die zij nu reeds nemen om de biodiversiteit te bevorderen.

Heeft u zin om de natuur in uw omgeving een handje te helpen, dan biedt dit boekje u de nodige inspiratie. Mocht u nog vragen hebben, aarzel dan niet om de provincie Antwerpen te contacteren.

Situering Open landschap Noorderkempen

Karakterisering landschap

Het 'Open landschap Noorderkempen' wordt gekenmerkt door open landbouwgronden met weinig kleine landschapselementen. Hier en daar komen bomenrijen, houtkanten, dennenbosjes of een houtwal voor.

In de nabijheid van de dorpskernen en op de noordelijk gelegen duinruggen wordt het landschap bosrijker en bevat het veel kleine landschapselementen. De halfopen landbouwgebieden worden veelal gekenmerkt door bomenrijen. Zo vertrekken er vanuit het Sterbos (Wuustwezel) verscheidene dreven naar het omliggende landbouwgebied.

De bossen in het westelijk deel zijn hoofdzakelijk dennenbossen, maar er komen ook eikenbossen en eiken-berkenbossen voor. Noordelijk, ten oosten van Meer (Hoogstraten), komt er een bosrijk landbouwgebied voor. Verspreid zijn er naaldbosjes en eikenbossen. De oude kasteelbossen bestaan uit naaldbos en gemengde bossen. Langs wegen en paden kun je eikenrijen aantreffen. In het oostelijk deel van de regio komt een groot boscomplex voor. Langs het kanaal Dessel-Schoten en rond de kleiputten is er vaak een (loof-) bos-en struwelengordel.

In de ondergroei van de droge bossen of op open plekken en gerelateerd aan de kleiputten langs het kanaal Dessel-Schoten komt er gedegradeerde heide voor, met vochtige laagtes. Rond de aanwezige vennen bevindt zich vaak vochtige heide, maar je kan in de regio ook droge heide aantreffen.

Gewone dwergvleermuis

Houdt van

Kleine insecten zoals muggen en motten. Ze kunnen er wel 300 per nacht vangen! Ze vangen deze insecten boven waterpartijen, tuinen, langs bosranden of bomenrijen, rond straatverlichting,... Bomenrijen, dreven, houtkanten, waterlopen,... zijn ook belangrijk als verbindende elementen tussen verblijfplaatsen en jachtgebieden.

Bijzonderheden

De gewone dwergvleermuis houdt een winterslaap vanaf november tot begin maart. Soms duurt de winterslaap iets langer: tot april! Ze overwinteren overwegend in gebouwen, maar ook in bomen in parken en bossen. Ze wegen ongeveer 4 – 9 gram.

Wortel Kolonie

In 1822 werd een vrije landbouwkolonie gesticht in Wortel. Arme families kregen er een huisje en grond en ontgonnen er de heidegronden. De geschiedenis van de kolonie en de ontginningen creëerden een uniek compartimentenlandschap, met gras- en akkerland, bossen en struwelen en statige dreven van zomereik, Amerikaanse eik, beuk, linde of populier. Deze dreven hebben een rastervormig patroon. De bossen bestaan overwegend uit naaldhout, maar worden geleidelijk omgezet naar loofhout. Lokaal komen er ook heiderestanten voor. Sinds 1999 is het landschap van Wortel Kolonie beschermd.

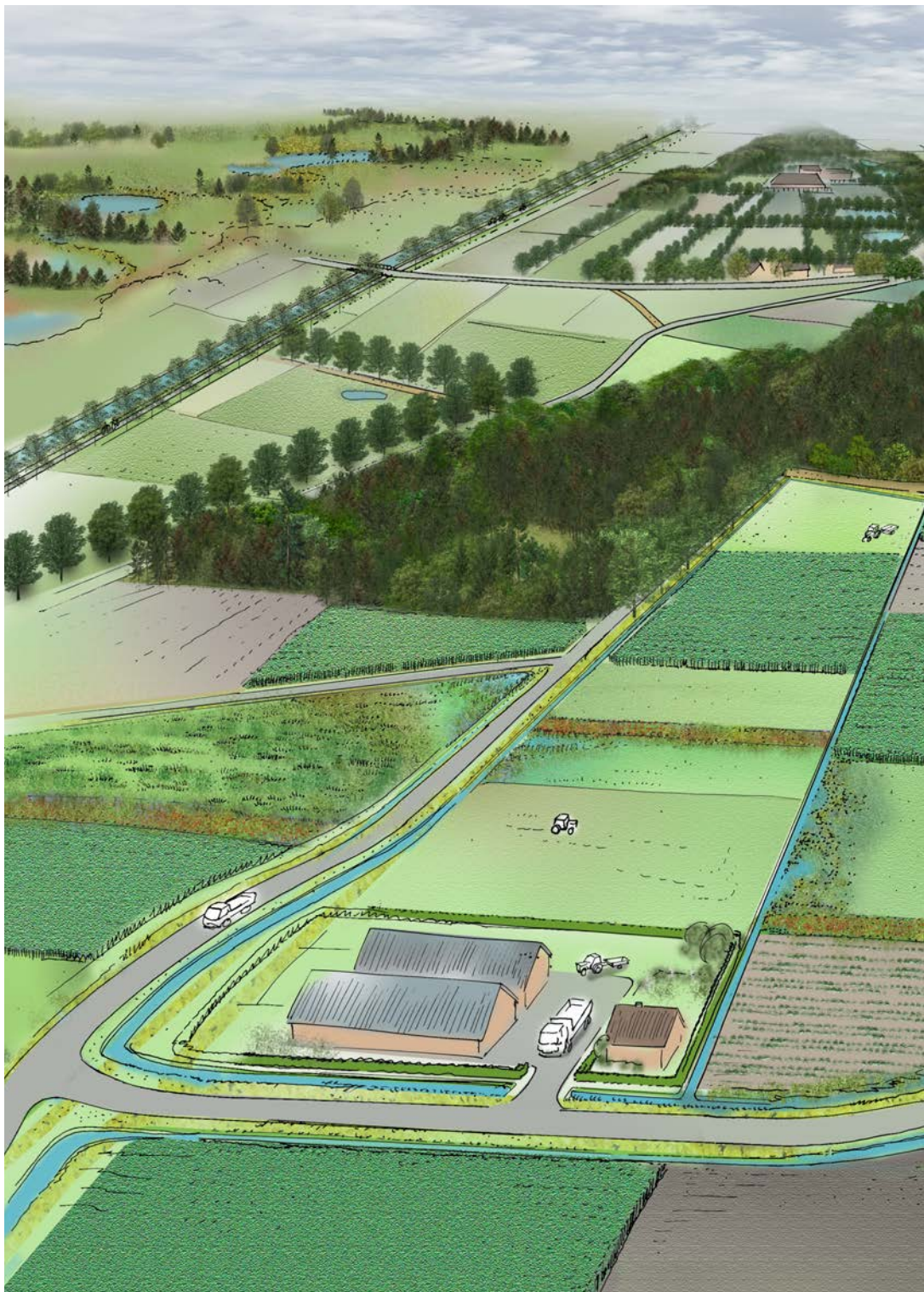
Haas

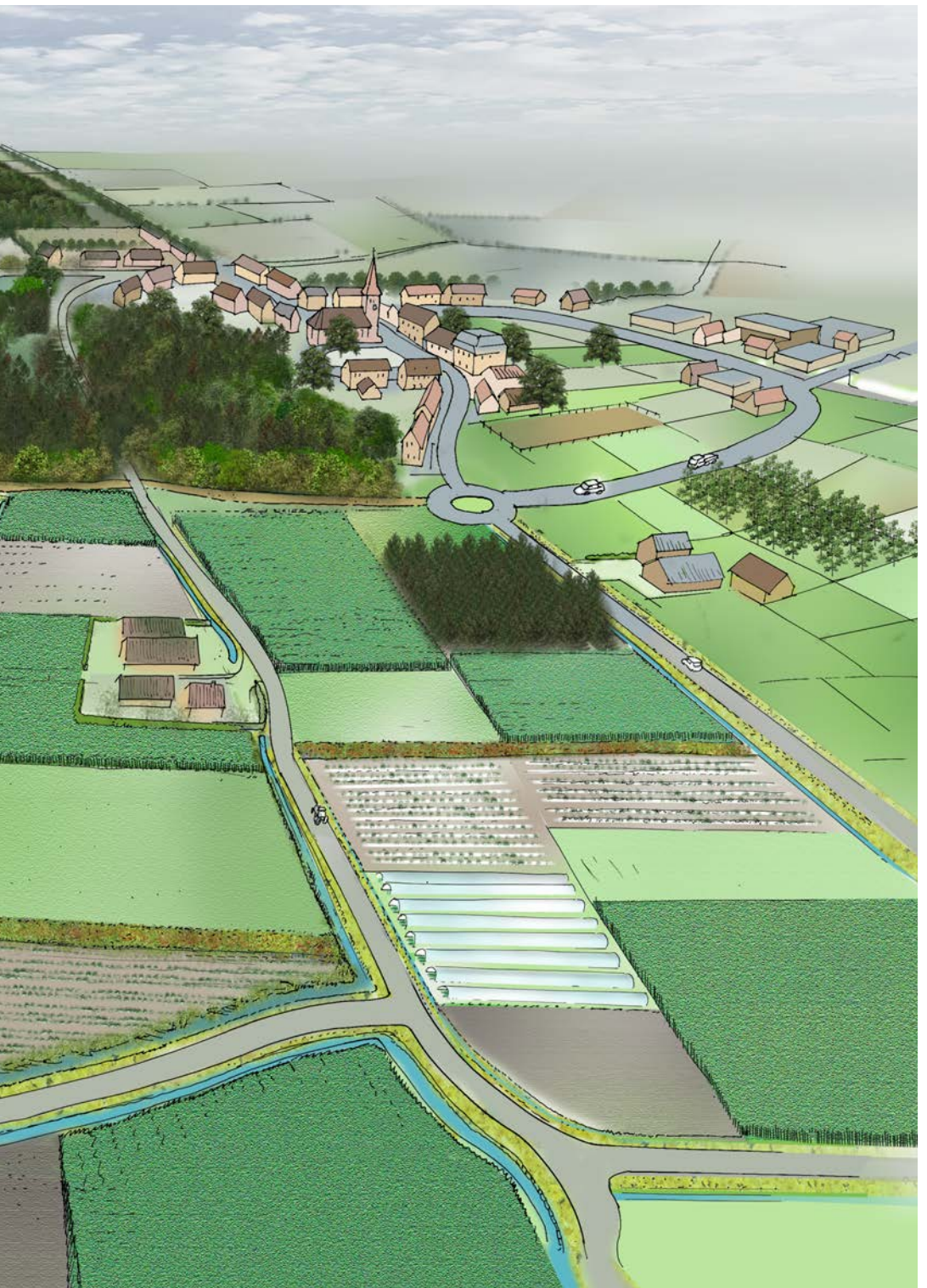
Leefgebied

Zowel open gebieden als kleinschalige landbouwlandschappen met graslanden en akkers met diverse teelten. Je vindt hazen ook in bosranden.

Bijzonderheden

Hazen zijn echte langeafstandslopers. Wanneer ze moeten vluchten, kunnen ze echter snelheden bereiken van 65 km/uur! Om te ontkomen aan een vijand, veranderen ze soms plots 90 graden van richting. Dit wordt 'haken slaan' genoemd. Ben je een spoorzoeker, dan moet je op je tellen passen. Hazen volgens soms hun eigen spoor weer terug zodat het lijkt alsof het spoor plots ophoudt.

Natuur- en landschapssweetjes

Omvangrijke bossen

In Ravels en Turnhout komen grote, aaneengesloten boscomplexen voor. Hiertoe behoren onder meer de Ravelse Bergen (Turnhout), de Wegmeerheide (Ravels) en de Eindegoorheide (Ravels). Ook het domeinbos Ravels is een omvangrijk bosgebied.

Vóór de aanleg van de bossen in Ravels, bestond het gebied overwegend uit heide. Voorafgaand aan de bebossing ploegde en bemestte men de heide en werd het gebied gedraineerd.

Gekraagde roodstaart

Leefgebied

Oude, parkachtige bossen. Je treft deze provinciale prioritaire soort dan ook vooral aan in lichtrijke loofbossen, naaldbossen en gemengde bossen met open plekken. Ze komen ook voor in bosranden, waarbij de overgang van bos naar heide bijzonder in trek is. Gekraagde roodstaart vind je tevens in oude hoogstamboomgaarden en in bosrijke villawijken. Hij profiteert van oude eikenrijen in een landschap met een min of meer extensief landgebruik.

Bijzonderheden

Het mannetje van deze hollenbroeder zingt vaak vanuit de opening van de nestholte.

Open landbouwgebieden, een paradijs voor weidevogels

Het Open landschap van de Noorderkempen wordt gekenmerkt door open, grootschalige landbouwgronden, vaak akkers en cultuurgraslanden. Hier en daar, maar in beperkte mate, komen dreven, houtkanten en bomenrijen voor. Om de natte gronden te kunnen bewerken, werden vele grachten en beken aangelegd om deze gebieden te ontwateren. Ondanks alle inspanningen blijven sommige gronden echter vrij nat.

Deze open, natte gebieden vormen de favoriete plek van allerlei weidevogels, maar herbergen daarnaast een grote diversiteit aan plant- en diersoorten.

Weidevogels kun je aantreffen in Kalmthout, tussen Hoogstraten, Rijkevorsel en Wuustwezel, in het Turnhouts Vennengebied en ten westen van Ravels. Een aantal van deze gebieden sluiten aan op weidevogelgebieden in Nederland.

Grutto

Leefgebied

Natte graslanden gelegen in een open gebied, zonder bomenrijen. Liggen in deze gebieden ook nog laagtes met open water, dan voelt hij zich prima. Door de graslanden pas te maaien na 15 juni, krijgende kuikens een grotere overlevingskans.

Houdt van

Insecten, wormen, slakken en kleine kreeftachtigen. Met zijn lange poten en snavel is hij perfect uitgerust om zijn prooi in ondiep water en vochtige weiden op te sporen.

Struikhei

Leefgebied

In bossen, struwelen en grasland op droge, voedselarme en zure bodems. Groeit ook in grasland op vochtige, voedselarme en zure bodems. Ook aan spoorwegen en in bermen kun je struikhei aantreffen.

Bijzonderheden

De bloeiende planten kleuren de heide van juli tot in de herfst roze tot paars. De bloempjes trekken heel wat insecten aan, zoals hommels en graafbijen.

Kasteelparken

Verspreid in het gebied bevinden zich kleine en grote kasteelparken, waarvan de monumentale dreven vaak verlengd werden in het omringende landbouwgebied. In Essen en Kalmthout kwamen vroeger verschillende beboste landgoederen voor. De Antwerpse dokters verklaarden zelfs dat de lucht in deze streek één van de gezondste was van het land!

Het Sterbos staat via een versnipperde bosgordel met het Groot Schietveld in verbinding. Het is opgebouwd uit een centraal kasteelpark van waaruit in stervorm verschillende dreven van eik of beuk starten, waarop dwarse dreven geënt zijn. Het wordt omgeven door een grootschalig open landbouwlandschap.

Uitdagingen voor de toekomst

We bekeken welke maatregelen we kunnen nemen om te komen tot een beter netwerk van groene infrastructuur en baseerden ons hiervoor op de kenmerken van het landschap en de soorten die er voorkomen. Sommige van deze maatregelen zijn makkelijk te realiseren, andere zullen meer inspanning vragen.

Naast onderstaande maatregelen zijn ook volgende aspecten belangrijk: het ecologisch beheren van tuinen, openbaar groen en bedrijventerreinen en het doordacht verwijderen van invasieve plantenexoten.

open landbouwgebied met vochtige tot natte graslanden en moerassen

- ontwikkeling plas-drassituaties langs sloten
- behoud huidige hoge waterstand
- aanleg poelen
- extensivering van graslanden met een aangepast mozaïekbeheer

open landbouwgebied met akkers en graslanden

- aanleg van grasbufferstroken, kruidenstroken, fauna-akkers

halfopen landbouwgebied/poelen

- aanleg kleine landschapselementen in het landbouwgebied met bomenrijen en aanleg van poelen

bosranden/droge bossen en struwelen/vochtige tot natte bossen en struwelen/overgang bos-heide

- ecologisch bosbeheer met heideherstel en aanleg van open plekken
- behoud en aanleg eikenrijen
- uitvoeren van een natuurgericht bosbeheer
- behoud van ecologisch waardevolle bomen en dood hout

vochtige tot natte heide en vennen

- beheer en herstel vennen

ontginningsputten

- inrichting van de oever onder flauw talud
- lokaal steil maken van de oever

droge heide/droge graslanden

- extensief maaibeheer van bermen

Voorbeeldprojecten

Met de landschapsbeelden biodiversiteit willen we komen tot een functioneel netwerk van groene infrastructuur. Talrijke partners zetten zich reeds in voor het vergroenen van het landschap. Denk maar aan een gemeente die de bermen ecologisch beheert, een wildbeheereenheid die een fauna-akker aanlegt of een landbouwer die een haag aanplant als perceelsscheiding.

Ook in deze regio worden reeds heel wat initiatieven genomen. Teveel om een volledige lijst te kunnen geven. We geven graag enkele voorbeelden!

In het boscomplex Essen – Kalmthout werkt bosgroep Antwerpen Noord, samen met Regionaal Landschap de Voorkempen, de betrokken gemeenten en particuliere eigenaars, onder meer aan de bestrijding van invasieve plantenexoten, **sensibilisatie over het belang van dood hout**, het doorbreken van gelijkjarigheid en gelijkvormigheid en het beheer van open plekken en kleine landschapselementen.

Dreven zijn belangrijke verbindende elementen in het landschap. Regionaal Landschap de Voorkempen ondersteunt de gemeente Essen bij het **verhogen van de kwaliteit van de aanwezige dreven**. Op basis van een drevenbeheerplan worden dreven hersteld en aangeplant.

Kijk op de website van je gemeente welke subsidies er beschikbaar zijn. Zo geeft de gemeente Arendonk onder meer een **premie voor initiatieven ter versterking van natuurontwikkeling en biodiversiteit**, zoals het aanleggen van een bloemenweide.

In het gebied Brakeleer in Oud-Turnhout zorgde Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete voor het **herstel en de aanplant van kleine landschapselementen**.

Landbouwers kunnen bij de Vlaamse Landmaatschappij vrijwillig **een beheerovereenkomst** afsluiten. In het 'Open Landschap Noorderkempen' werden op deze manier onder meer perceelsranden langs waterlopen aangelegd.

Colofon

Landschapsbeeld biodiversiteit, Open Landschap Noorderkempen, is een uitgave van de deputatie van de provincieraad van Antwerpen:

Cathy Berx, gouverneur-voorzitter
Luk Lemmens
Ludwig Caluwé
Inga Verhaert
Bruno Peeters
Peter Bellens
Rik Röttger

Verantwoordelijke uitgever

Dirk Vandembussche
Koningin Elisabethlei 22
2018 Antwerpen

Teksten en redactie

Provincie Antwerpen

Vormgeving

Bart Rylant – Studio Hert

Referentie (na schriftelijke toestemming)

Landschapsbeeld biodiversiteit, Open Landschap Noorderkempen, uitgave van de deputatie van de provincie Antwerpen, editie 2015, pagina(s) waarnaar u verwijst.

Eerste druk

juni 2015

Wettelijk depotnummer

D/2015/0180/30

Beeldmateriaal

([b]oven, [m]idden, [o]nder)

Paul Busselen – KULAK (p 13 [m])

Yves Coussement (p 5)

Luchtfotografie Henderyckx (p 8)

Milieu­zorg op School,
provincie Antwerpen - Elke Hermans
(p 17 [b])

Provincie Antwerpen (p 4, p 14)

REVOM (p 9 [m])

Regionaal Landschap
de Voorkempen (p 16)

Wim Robberechts & Co (p 13 [o])

Glenn Vermeersch (p 9 [o], p13 [b])

VILDA – Yves Adams (p 9 [b], p 12)

Gewone dwergvleermuis en gekraagde roodstaart zijn provinciale prioritaire soorten. Meer info op www.provincieantwerpen.be, zoeken op 'provinciale prioritaire soorten'.

ARCADIS - Wilfried Jansen
of Lorkeers (p 1, p 10)

Bronnen

Opstellen van ecoprofielen voor diverse regio's in de provincie Antwerpen (2013) – Grontmij Belgium NV, in opdracht van Provincie Antwerpen
Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (2010): Provinciale Prioritaire Soorten Provincie Antwerpen.
Provincie Antwerpen
www.kempenslandschap.be

DIENT DUURZAAM MILIEU- en NATUURBELEID
Departement Leefmilieu
Koningin Elisabethlei 22, 2018 Antwerpen
T 03 240 57 19 - leefmilieu@provincieantwerpen.be
www.provincieantwerpen.be

